

визначено і встановлено українсько-румунський морський кордон, що дало змогу покращити двосторонні відносини між сусідніми державами та сконцентрувати свої зусилля на проблемах безпеки і стабільності в Чорноморському регіоні. Дослідження історико-географічних передумов формування і функціонування українсько-румунського морського кордону є необхідним для вирішення проблемних питань визначення і встановлення морських кордонів нашої держави з іншим її сусідом – Російською Федерацією та забезпечення активного функціонування України як суб'єкта міжнародних відносин.

У подальших дослідженнях перспективним убачається комплексне вивчення історико-географічних передумов й особливостей визначення та встановлення українсько-російського морського кордону, аналіз наявних проблем, спірних питань та шляхів їх вирішення.

Список використаної літератури

1. Дністрянський М. С. Кордони України / М. С. Дністрянський. – Львів : Світ, 1992. – 144 с.
2. Караман І. Міжнародно-правовий статус острова Зміїний / І. Караман // Право України. – 2007. – № 9. – С. 118–122.
3. Кулик М. З. Шляхи вирішення проблеми розмежування морських просторів України / М. З. Кулик // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 35. – С. 595–600.
4. Копачинська Г. В. Проблеми формування морських кордонів України / Г. В. Копачинська, Н. Н. Коцан // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2010. – № 15. – С. 78–85.
5. Николаенко Д. В. Новая конфликтность и картографическое обеспечение делимитации государственных границ в Мировом океане [Электронный ресурс] / Д. В. Николаенко, О. С. Бойко // Градостроительство и территориальное планирование. Вып. 34. – К. : КНУБА, 2009. – Режим доступа : <http://www.hiv-aids-epidemic.com.ua/new%20articles-100.htm>.
6. Трюхан М. О. Географічні аспекти розмежування морських просторів України / М. О. Трюхан // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. – Вінниця : Антекс-УЛТД, 2004. – Вип. 4. – С. 275–278.

Адреса для листування:
43000, м. Луцьк,
вул. Винниченка, 28, кім. 205.

Статтю подано до редколегії
17.01.2012 р.

УДК 911.3:1(047.37)

Ю. О. Кисельов – кандидат географічних наук,
доцент, докторант кафедри економічної і соціальної
географії Львівського національного університету
імені Івана Франка

Геософічний підхід як феномен постнекласики в суспільно-географічних дослідженнях

*Роботу виконано на кафедрі економічної
і соціальної географії ЛНУ ім. І. Франка*

Висвітлено суть геософічного підходу в суспільно-географічних дослідженнях. Обґрунтовано можливість використання цього наукового підходу в усіх основних галузях суспільної географії. Наведено приклади застосування геософічного підходу в демогеографії – під час вивчення проблем відтворення населення та міграцій, в економічній географії – у контексті питань реіндустріалізації старопромислових регіонів, у соціальній географії – у дослідженнях геокультурної сфери, в політичній географії – під час аналізу електорально-географічних даних. Доведено, що геософічний підхід належить до постнекласичних методологічних розробок у географії.

Ключові слова: геософія, постнекласика, «софіїність», геософічний підхід, суб'єкт-об'єктна збіжність.

Киселёв Ю. А. Геософический подход как феномен постнеклассики в общественно-географических исследованиях. Освещена суть геософического подхода в общественно-географических исследованиях. Обоснована возможность использования этого научного подхода во всех основных отраслях общественной географии. Приведены примеры применения геософического подхода в демогеографии – при изучении проблем воспроизводства населения и миграций, в экономической географии – в контексте вопросов реиндустриализации старопромышленных регионов, в социальной географии – при исследованиях геокультурной сферы, в политической географии – при анализе электорально-географических данных. Доказано, что геософический подход принадлежит к постнеклассическим методологическим разработкам в географии.

Ключевые слова: геософия, постнеклассика, «софийность», геософический подход, субъект-объектное схождение.

Kyselov Yu. O. Geosophical Approach as a Phenomenon of Post-non-classics in the Human and Geographical Investigations. The being of the geosophical approach in the human and geographical investigations is observed. The possibility of using this scientifically approach in all main branches of the human geography is grounded. Examples of using geosophical approach in demogeography – studying issues of reproduction of population and migrations, in the economical geography – in the context of issues of the re-industrialization of the old-industrial regions, in the social geography – studying the geocultural sphere, in the political geography – analyzing electoral and geographical data – are adduced. It is proved that the geosophical approach belongs to the post-non-classical methodological elaborations in geography.

Key words: geosophy, post-non-classics, «sophyness», geosophical approach, subject and object convergence.

Постановка наукової проблеми та її значення. Постнекласичні методологічні підходи набувають дедалі поширеного вжитку в географічних дослідженнях на початку ХХІ ст. Ще в 90-х рр. минулого сторіччя у працях українських науковців одержали досить широке застосування синергетичний та екоєволюційний підходи [2; 12; 13]. Дещо пізніше помітно розвинувся ноосферологічний підхід [1; 11; 12]. Поряд із цим, вітчизняними географами вдосконалювався розроблений Л. Гумільовим пасіонарний підхід [9; 12]. Зазначений комплекс сучасних дослідницьких підходів базується на принципово новому співвідношенні об'єкта й суб'єкта дослідження, якісно відмінному від того, що є традиційно властивий для класичної й некласичної географії. У площині постнекласики, з одного боку, відбувається поєднання суб'єкта й об'єкта в одну цілість; з іншого боку, спостерігається інтегрування філософської думки до конкретно-наукових досліджень, одним з виявів яких є розвиток суміжної щодо географії дисципліни – геософії.

Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми. Питання геософії впродовж останнього десятиріччя в Україні в тій чи іншій формі досліджено проф. О. Шаблієм, проф. В. Дергачовим, а також у низці наших публікацій. Зокрема, О. Шаблій зазначає, що «...зараз відроджується погранична з філософією наука – *геософія*, що плідно розвивалася у 20–30-х роках [XX ст. – Ю. К.] і вивчала „філософію географічного простору”» [16, 44]. Крім того, вчений згадує елементи геософії в давньоукраїнських пам'ятках, зокрема, у «Повісті минулих літ», де постають проблеми «нульової точки», триєдності, визначення геопросторової мережі споріднених явищ тощо [17, 90–92].

В. Дергачов покладає питання геософії в контекст розроблюваної ним проблеми «маргінальної комунікативності», наголошуючи, що саме цивілізаційні «рубелі» є осередками нових пасіонарних піднесень, наслідком яких є утвердження могутніх держав [4].

У попередніх публікаціях [5; 6; 7] нами здійснено спробу визначення об'єктно-предметної сфери геософії, формулювання її теоретико-методологічних засад, а також запропоновано схеми геософічної регіоналізації світу й України та представлено геософічний погляд на періодизацію історичного розвитку Південно-Східного регіону нашої держави.

Метою статті є визначення місця геософічного підходу серед інших дослідницьких підходів у сучасній суспільній географії.

Стосовно зазначеної мети виділяємо такі **завдання**:

- окреслити суть геософічного підходу;
- визначити конкретні напрями застосування геософічного підходу основними галузями суспільної географії;
- виявити особливості співвідношення суб'єкта й об'єкта під час використання геософічного підходу в суспільно-географічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як зазначалося вище, геософія є одним із нових межових наукових напрямів суспільно-географічних досліджень, що виник на межі географії та філософії у першій третині ХХ ст. [15; 19]. Основні положення та зміст сучасної геософії, які висвітлені у працях останніх двох десятиріч [8; 20], можуть мати самостійне пізнавальне значення і є підґрунтям для наукового підходу, застосовуваного географічними (і не тільки) науками. Сутність геософічного підходу ми вбачаємо у трактуванні географічних об'єктів як певних структурних цілостей (тотальностей), що становлять взаємопроникну єдність геоматичної, біотичної та антропічної складових. Таке розуміння відповідає засадам методологічної концепції «софійності», що виокремлює з-поміж наукових дисциплін «логічні» (побудовані переважно на емпіричних дослідженнях об'єктів та їх аналізі) та «софійні» (зміст яких полягає у вивченні глибинної сутності об'єктів шляхом міждисциплінарного синтезу) [14].

Можливості застосування характеризованого нами підходу знаходимо в усіх основних галузях суспільної географії – географії населення, економічній, соціальній та політичній географії.

На нашу думку, яскравим прикладом застосування геософічного підходу в географії населення (демогеографії) може бути встановлення залежності між кліматичними умовами території та типом відтворення населення. Сьогодні спостерігається виразне панування розширеного приросту саме в країнах, розміщених у низьких широтах (на відміну від помірних широт, де природний приріст населення простий або навіть від'ємний). З одного боку, зазначений факт потребує багатофакторного аналізу, що враховував би особливості природокористування в цьому фрагменті геопростору, етнічний і конфесійний склад населення, соціально-економічні чинники (хоча вплив останніх ми вважаємо опосередковано /через духовність ландшафту/ пов'язаним із природними умовами, зокрема, кліматом). Водночас, завдяки впливу зазначених чинників утворюється сакральна сфера відповідного регіону, яка, являючи собою цілісний духовний феномен, безпосередньо впливає на особливості відтворювальної поведінки людей.

Іншим проявом геософічності у демогеографічних дослідженнях є вивчення міграцій у контексті доступності адміністративного центру або ядра агломерації щодо периферії, а також його віддаленості від географічного центру території. Невідповідність фактичної локалізації ядра ідеальному центральному місцю може бути викликана історико-географічними або державно-адміністративними чинниками. Необхідність подолання такої ситуації, що не відповідає потребам сьогодення, зумовлює пошук оптимальної моделі адміністративно-територіального устрою, згідно якої центри адміністративно-територіальних одиниць розміщувалися б якнайближче до їх географічних центрів (з урахуванням історичного, сакрального, транспортно-географічного чинників). У такий спосіб знайшли б практичне втілення положення теорії центральних місць В. Кристаллера. Геософічність зазначеного прикладу ми вбачаємо у цілісному розумінні всієї сукупності геопросторових відносин і факторів їх формування, одним з яких виступає людина – суб'єкт міграційних процесів.

Прикладом застосування геософічного підходу в економічній географії можуть бути розробки в царині проблеми реіндустріалізації старопромислових регіонів ресурсного типу. Припинення функціонування традиційних для індустріальної доби виробництв закономірно викликає питання про заснування нових підприємств із запровадженням у них сучасних технологій. На нашу думку, геософічний підхід проявляється в особливостях вибору такого нового виробництва, яке в нинішніх умовах мало пов'язане з визначальними чинниками – природно-ресурсним і близькістю до споживача, але значно більше – з людським фактором (особливо в аспекті наявності висококваліфікованих трудових ресурсів), політичною доцільністю (зокрема, в контексті сприяння всебічній консолідації нації) тощо. Ймовірним конкретним варіантом реалізації останнього варіанту може бути започаткування на сході України деякого високотехнологічного виробництва, пов'язаного з необхідністю залучення фахівців із різних регіонів держави.

У галузі соціальної географії геософічний підхід може використовуватися, зокрема, у дослідженнях геокультурної сфери. Йдеться про просторову приуроченість так званих геокультурних смуг і «кругів» [10, 89–90], виокремлюваних за такими антропосферними критеріями як етнічна, мовна, релігійна, ментальна спільність, в основі якої часто лежить природно-географічний (ландшафтний) чинник. Вважаємо, що поєднання зазначених критеріїв, які є ґрунтом для культурно-

цивілізаційної регіоналізації світу Г. де Блія [3], і є тією цілістю, що становить об'єкт геософічного дослідження.

Геософічність притаманна й дослідженням сакральньо-географічних об'єктів і явищ, якщо розглядати зміст поняття «сакральний» за визначенням Л. Шевчук [18, 12], тобто, беручи до уваги не лише належність населення тієї чи іншої території до певних конфесій, а й внутрішній духовний світ людей.

Виразні приклади застосування геософічного підходу подає політична географія. Політичні (зокрема, електоральні) уподобання населення часто мають досить глибоку вкоріненість у рисах його ментальності, ступені національної свідомості окремих субетносів, історичних особливостях розвитку населених ними регіонів. У деяких випадках можна навести паралелі між сучасними електорально-географічними бар'єрами та історичними межами й кордонами. Зокрема, заслуговує на значну увагу факт приблизного збігу сьогоденної внутрішньоукраїнської межі, що виокремлює області з переважанням «помаранчевого» та «біло-синього» електорату, з південно-східним кордоном старокиївської української держави. На нашу думку, зазначене явище має геософічний характер, адже відзначається рисами цілісності (згадана лінія відділяє не лише суспільні, а й природні реалії – на Лівобережній Україні вона відповідає осі Воейкова /sic!/). Питання природно-суспільного середньоукраїнського субширотного розмежування є надзвичайно актуальним у світлі проблем внутрішньої геополітики держави, пов'язаних із дотеперішньою духовно-культурною деконсолідованістю української нації. Розв'язання цих проблем, у свою чергу, також потребує застосування геософічного підходу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Усі наведені нами вище приклади вказують на досить глибоку інтеграцію суб'єкта суспільно-географічних процесів – людини – до об'єкта (геопростору), а також на генезу цього об'єкта як складної системи, до якої, як один із компонентів, входить суб'єкт. Отже, є підстави стверджувати про суб'єкт-об'єктну збіжність, що є виразною ознакою належності пропонуваного нами геософічного підходу до постнекласичних науково-методологічних напрацювань.

Одним із перспективних напрямів подальших досліджень зазначеної нами проблеми, на нашу думку, є глибокий аналіз її міждисциплінарного статусу на предмет коректності віднесення геософії до сфери метатеорії географії.

Список використаної літератури

1. Багров Н. В. Устойчиво-ноосферное развитие региона. Проблемы. Решения / Н. В. Багров. – Симферополь : Доля, 2010. – 208 с.
2. Волощук В. М. Географічні проблеми сталого розвитку України / В. М. Волощук, М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко // Укр. геогр. журн. – 1998. – № 1. – С. 13–18.
3. Де Блій Г. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ. / Г. де Блій, П. Муллер, О. Шаблій. – К. : Либідь, 2004. – 740 с.
4. Дергачёв В. А. Раскалённые рубежи : очерки маргинальной коммуникативности / под ред. А. И. Уёмова / В. А. Дергачёв – Одесса : Астропринт, 1998. – 100 с.
5. Кисельов Ю. О. До формування теоретико-методологічних основ геософічних досліджень / Ю. О. Кисельов // Історія укр. географії. Всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 2006. – Вип. 2 (14). – С. 8–11.
6. Кисельов Ю. О. Геософічний погляд на періодизацію історії Південно-Східної України / Ю. О. Кисельов // Історія укр. географії. Всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 2009. – Вип. 2 (20). – С. 98–102.
7. Кисельов Ю. О. Національний рівень організації людського географічного простору / Ю. О. Кисельов // Історія укр. географії. Всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 2009. – Вип. 1 (19). – С. 69–72.
8. Кисельов Ю. О. Основи геософії : проблеми теорії та методології / Ю. О. Кисельов. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.
9. Любіцева О. О. Культурологічний підхід в географії і ландшафт як індикатор культури / О. О. Любіцева // Людина в ландшафті ХХІ століття: гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій. – К. : [б. в.], 1998. – С. 135–137.
10. Маланюк С. Ф. Книга спостережень / С. Ф. Маланюк. – К. : Атіка, 1995. – 236 с.
11. Межжерин В. А. Цивилизация и ноосфера. В 3 кн.: Кн. 1 Причины взаимного отторжения / В. А. Межжерин. – Киев : [б. и.], 1996. – 144 с. ; Кн. 2 : Норма и патология. – Киев : [б. и.], 1997. – 132 с. ; Кн. 3 : Пульсирующая биосфера. – Киев : [б. и.], 1998. – 120 с.

12. Пашенко В. М. Методологія постнекласичного ландшафтознавства : монографія / В. М. Пашенко. – К., 1999. – 284 с.
13. Поздняков А. В. Самоорганизация в развитии форм рельефа / А. В. Поздняков, И. Г. Черванёв. – М. : Наука, 1990. – 208 с.
14. Проективный философский словарь: новые термины и понятия / под ред. Г. Л. Тульчинского и М. Н. Эпштейна. – СПб. : Алетейя, 2003. – 464 с.
15. Савицкий П. Географический обзор России-Евразии / П. Савицкий // Россия : Особый географ. мир. – Прага : Евразийское книгоизд-во, 1927. – 75 с.
16. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
17. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 744 с.
18. Шевчук Л. Т. Сакральна географія / Л. Т. Шевчук. – Львів : Вид. Львів. ун-ту, 1999. – 160 с.
19. Banse E. Die Seele der Geographie. Geschichte einer Entwicklung / E. Banse. – Braunschweig : Georg Westermann, 1924. – 96 s.
20. Piskozub A. Mędzy historiozofią a geozofią / A. Piskozub. – Gdańsk, 1994. – 250 s.

Адреса для листування:
91045, м. Луганськ-45, а/с 30,
тел. (0642)63-90-96,
e-mail: kyseljov@ukr.net.

Статтю подано до редколегії
15.02.2012 р.